IRFAN
AKADEMIYASI
ILM • TA'LIM • TARAQQIYOT

RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY KONFERENSIYASI

ZAMONAVIY ILM-FAN VA INNOVATSION TADQIQOTLAR

ILM, TA'LIM, TEXNOLOGIYA VA INNOVATSIYALAR
UCHUN YANGI IMKONIYATLAR

NOYABR

TOSHKENT
O'ZBEKISTON

IMOMI A'ZAM ABU HANIFA TA'LIMOTIDA BAG'RIKENGLIK G'OYALARI VA ULARNING HANAFIYLIK MAZHABIDAGI IFODASI

Turg'unova Muazzam Zuxriddin qizi

Namangan Davlat Pedagogika universiteti

MTM-AU-25 guruh talabasi

Ilmiy rahbar: Zaynabiddinova Naima

https://doi.org/10.5281/zenodo.24371959

Annotatsiya: Ushbu tezisda Imomi A'zam Abu Hanifa ta'limotida bag'rikenglik g'oyalarining mazmuni, ularning aqida va fiqh masalalaridagi namoyon bo'lishi hamda hanafiylik mazhabida qanday davom ettirilgani tahlil qilinadi. Allomaning iymon masalasidagi mo'tadil qarashlari, takfirdan saqlanish tamoyili, fiqhda ra'y, qiyos, istihson va urfga tayanishi, boshqa din vakillariga munosabati yoritiladi. Shuningdek, ushbu g'oyalarning Movarounnahr ilmiy muhitidagi davomi va bugungi kunda jamiyatda diniy bag'rikenglikni mustahkamlashdagi ahamiyati ko'rsatib beriladi.

Kalit so'zlar: Abu Hanifa, hanafiylik, bag'rikenglik, mo'tadillik, aqida, fiqh, takfir, urf, istihson, Movarounnahr, ma'rifatli islom.

KIRISH. Bugungi globallashuv davrida turli millat, din va madaniyat vakillarining tinch-totuv yashashi har qachongidan ham dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Diniy aqidaparastlik va mutaassiblik g'oyalariga qarshi kurashda ajdodlarimiz qoldirgan boy ma'naviy merosni o'rganish muhim omil hisoblanadi. Ana shunday meros sohiblaridan biri islom olamida "Imomi A'zam" (eng buyuk imom) nomi bilan tanilgan Abu Hanifa Nu'mon ibn Sobitdir (699–767). U asos solgan hanafiylik mazhabi bugungi kunda musulmonlar orasida eng keng tarqalgan mazhab bo'lib, yurtimizda ham asrlar davomida diniy hayotning asosini tashkil etib kelmoqda. Mazkur tezisning maqsadi Abu Hanifa ta'limotidagi bag'rikenglik g'oyalarini aniqlash va ularning hanafiylik mazhabidagi ifodasini tahlil qilishdan iborat.

I. ASOSIY QISM.

I.1: Abu Hanifa aqidaviy qarashlarida mo'tadillik va bag'rikenglik. Abu Hanifa yashagan davr musulmon jamiyatida turli firqalar o'rtasida keskin bahslar avj olgan, ayrim

guruhlar (masalan, xavorijlar) katta gunoh qilgan musulmonni dindan chiqqan deb e'lon qilgan davr edi. Ana shunday sharoitda Imomi A'zam mo'tadil yo'lni tutdi. Uning "Al-Fiqh al-akbar" asarida bayon etilgan qarashlariga ko'ra, iymon qalb bilan tasdiqlash va til bilan iqror qilishdan iborat bo'lib, katta gunoh sodir etgan musulmon, agar u gunohni halol deb hisoblamasa, iymondan chiqmaydi va kofir sanalmaydi.

Bu qarash "ahli qibla", ya'ni qiblaga yuzlanib namoz o'qiydigan hech bir kishini kofirga chiqarmaslik tamoyilining asosini tashkil etdi. Takfirdan saqlanish g'oyasi jamiyatni bo'linishdan, o'zaro adovat va qon to'kilishdan himoya qiladi. Shu jihatdan Abu Hanifaning aqidaviy qarashlarini diniy bag'rikenglikning nazariy poydevori deb baholash mumkin.

Allomaning "Al-Olim va-l-muta'allim" ("Olim va o'quvchi") asari ham savol-javob shaklida yozilgan bo'lib, unda bahsli masalalar dalil va mantiq asosida, muxolif fikrga hurmat bilan muhokama qilinadi. Bu esa Abu Hanifaning bilim berishda majburlash emas, balki tushuntirish va ishontirish usulini ustun qo'yganini ko'rsatadi.

I.2: Hanafiy fiqhida bag'rikenglikning namoyon bo'lishi. Abu Hanifa fiqhiy hukm chiqarishda Qur'on va sunnat bilan birga ra'y (aql bilan mulohaza), qiyos, istihson va urf (xalq odatlari)ga ham tayangan. Ayniqsa, urfni hisobga olish hanafiy mazhabiga turli hudud va xalqlarning hayot sharoitiga moslasha olish imkonini berdi. Natijada mazhab arab bo'lmagan xalqlar orasida ham oson qabul qilindi va keng tarqaldi.

Imomi A'zam masalalarni yolg'iz o'zi hal qilmay, shogirdlari bilan birgalikda muhokama qilgan. Abu Yusuf, Muhammad ash-Shayboniy, Zufar kabi shogirdlari ko'p masalalarda ustozlaridan farqli fikr bildirgan va bu fikrlar mazhab doirasida hurmat bilan saqlanib qolgan. Fikrlar xilma-xilligiga bunday ochiq munosabat hanafiylik mazhabida ilmiy bag'rikenglik an'anasini shakllantirdi.

Hanafiy fiqhida boshqa din vakillariga munosabat masalasida ham insonparvarlik g'oyalari yaqqol ko'rinadi. Mazhab olimlariga ko'ra, musulmon davlatida yashovchi boshqa din vakillari (zimmiylar)ning hayoti, mol-mulki va sha'ni musulmonlarniki kabi daxlsiz hisoblanadi, ularning diniy marosimlarini ado etishiga to'sqinlik qilinmaydi. Bu qarashlar Burhoniddin al-Marg'inoniyning "Hidoya" asari kabi hanafiy fiqhining asosiy manbalarida mustahkamlab qo'yilgan.

I.3: Abu Hanifa merosining Movarounnahrdagi davomi va bugungi ahamiyati. Hanafiylik mazhabi Movarounnahr zaminida ayniqsa keng rivoj topdi. Abu Hanifaning aqidaviy qarashlarini samarqandlik alloma Abu Mansur al-Moturidiy davom ettirib, moturidiya ta'limotiga asos soldi. Burhoniddin al-Marg'inoniy, Abul Muin an-Nasafiy kabi yurtdoshlarimiz esa hanafiy fiqhi va aqidasi rivojiga ulkan hissa qo'shdilar. Shu tariqa mo'tadillik va bag'rikenglik g'oyalari xalqimiz ma'naviyatining ajralmas qismiga aylandi.

Mamlakatimizda bugungi kunda ham ushbu meros davlat siyosati darajasida qadrlanmoqda. Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev 2017-yilda BMT Bosh Assambleyasining 72-sessiyasida "Ma'rifat va diniy bag'rikenglik" rezolyutsiyasini qabul qilish tashabbusi bilan chiqdi va ushbu hujjat 2018-yilda qabul qilindi. Shuningdek, 2021-yilda "Vijdon erkinligi va diniy tashkilotlar to'g'risida"gi Qonun yangi tahrirda qabul qilinib, turli din vakillarining huquqlari kafolatlandi.

Mening fikrimcha, Imomi A'zam ta'limotidagi bag'rikenglik g'oyalarini yoshlarga tushuntirish ularni mutaassiblik va radikal g'oyalar ta'siridan himoya qilishning eng samarali yo'llaridan biridir. Ta'lim muassasalarida allomalarimiz merosini o'rganishga qaratilgan ma'naviy-ma'rifiy tadbirlarni kengaytirish bu borada muhim ahamiyatga ega.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, Imomi A'zam Abu Hanifa ta'limotida bag'rikenglik g'oyalari aqida, fiqh va ta'lim usuli darajasida yaxlit tizim sifatida namoyon bo'ladi. Takfirdan saqlanish, fikrlar xilma-xilligini hurmat qilish, xalq urf-odatlarini inobatga olish va boshqa din vakillarining huquqlarini himoya qilish hanafiylik mazhabining asosiy xususiyatlariga aylangan.

Movarounnahr allomalari tomonidan boyitilgan ushbu meros bugungi kunda ham jamiyatda tinchlik, millatlararo va dinlararo totuvlikni mustahkamlashda muhim manba bo'lib xizmat qilmoqda. Shu sababli Abu Hanifa merosini chuqur o'rganish va uni yosh avlod tarbiyasida keng qo'llash dolzarb vazifalardan biri bo'lib qolmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. O'zbekiston Respublikasining "Vijdon erkinligi va diniy tashkilotlar to'g'risida"gi Qonuni (yangi tahrir), 2021-yil 5-iyul, O'RQ-699.

2. Mirziyoyev Sh.M. BMT Bosh Assambleyasining 72-sessiyasidagi nutqi. – Nyu-York,

2017-yil 19-sentabr.

3. BMT Bosh Assambleyasining "Ma'rifat va diniy bag'rikenglik" rezolyutsiyasi (A/RES/73/128), 2018-yil 12-dekabr.

4. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston strategiyasi. – Toshkent: O'zbekiston, 2021.

5. Abu Hanifa Nu'mon ibn Sobit. Al-Fiqh al-akbar.

6. Abu Hanifa Nu'mon ibn Sobit. Al-Olim va-l-muta'allim.

7. Burhoniddin al-Marg'inoniy. Hidoya.

8. Abu Mansur al-Moturidiy. Kitob at-tavhid.